

BIBLIOTEKA MITOVI

Dubravka Ugrešić

Mit o Babi Jagi

Baba Jaga je snijela jaje

VUKOVIĆ & RUNJIĆ • ZAGREB • 2008.

Vuković & Runjić
Dudovec 32 a · 10 090 Zagreb
www.dzepna.com

BIBLIOTEKA MITOVI · KNJIGA ŠESTA
Urednica biblioteke Maja Šoljan

© Dubravka Ugrešić, 2007.

Lektura Suzana Jukić
Korektura Ana Vrbanić
Dizajn Boris Runjić
Tisak i uvez Grafički zavod Hrvatske

Ilustracija na str. 313 © Dorling Kindersley/Getty Images/Guliver

ISBN 978-953-286-010-8

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 664776

SADRŽAJ

Isprva ih ne vidite

7

PRVI DIO

Pođi tamo – ne znam kamo, donesi to – ne znam što

13

DRUGI DIO

Pitaj, samo znaj, svako pitanje ne vodi dobru

83

TREĆI DIO

Što više znaš, brže stariš

223

Isprva ih ne vidite...

Isprva ih ne vidite. A onda najednom poput zalutala miša u vaš fokus upuzava slučajan detalj: starinska damska torbica, čarapa koja je spuzla niz nogu i zaustavila se na odebljalu nožnom zglavku, končane rukavice na rukama, staromodan šeširić na glavi, rijetka sijeda kosa koja se presijava u ljubičastim tonovima. Vlasnica ljubičastog preljeva pomiče glavu kao mehanički pas i smješka se blijedim smiješkom...

Da, isprva su nevidljive. Prolaze pored vas poput sjenki, ključaju zrak ispred sebe, tapkaju, povlače stopala po asfaltu, koračaju sitnim mišjim koracima, vuku za sobom kolica, oslanjaju se na metalne hodalice, okružene mnoštvom besmislenih vrećica i torbica, poput dezertera još uvijek u punoj ratnoj spremi. Ima i onih koje su još “u snazi”; u dekoltiranoj ljetnoj haljini s koketnim ukrasom od perja oko vrata, u starinskoj bundi od perzijanera koju su napola pojeli moljci, s licima s kojih curi rastopljena šminka (Tko je, uostalom, u stanju da se uredno našminka imajući naočale na nosu?!).

Kotrljaju se pored vas kao gomile osušenih jabuka. Mrmljaju nešto sebi u bradu, razgovarajući sa svojim nevidljivim sugo-

vornicima kao Indijanci. Voze se po autobusima, tramvajima i metroima kao nečija zaboravljena prtljaga: spavaju glave spuštene na prsa, ili pak zvjeraju uokolo, pitaju se na kojoj stanici treba sići, i treba li uopće više sići. Ponekad zastajete načas (samo načas!) pred domovima za umirovljenike i promatrate ih kroz zastakljenu stijenu: sjede za stolom, prelaze prstima po zaostalim mrvicama kruha kao po Brailleovu pismu i šalju nekome svoje nerazumljive poruke.

Malene, slatke stare gospođe. Isprva ih ne vidite. A onda, eno ih, u tramvaju, u pošti, u trgovini, u liječničkim ordinacijama, na ulici, eno jedne, eno druge, eno četvrte preko puta, pete, šeste, oh, gle, koliko ih najednom ima?! Pogledom puzite po detaljima: noge u tijesnim cipelama podbule kao ušticipci; obješena koža s unutrašnje strane nadlaktice, okoštali nokti, kapilare koje brazdaju kožu. Pažljivo promatrate ten: nježovan – zapušten. Uočavate sivu suknju i bijelu bluzicu s izvezenim ovratnikom (ne suviše čistim!). Bluzica se istanjila i posivjela od pranja. Krivo je zakopčala dugme, pokušava ga otkopčati, ali ne ide, prsti su okoštali, kosti stare, postaju lagane i šuplje, kao ptičje. Druge dvije joj pomažu, i, eto, zakopčavaju ovratnik zajedničkim snagama. Tako zakopčana do grla izgleda kao djevojčica. Druge dvije prstima glade mali vez na ovratniku, uzvici divljenja, koliko je star taj vez, to je još od moje mame, o, kako je nekada sve bilo čestito i lijepo. Jedna je nabita, s čvrstom izbočinom na potiljku, slični ostarjelog buldoga. Druga je elegantnija, ali joj se koža na vratu srozala kao u purana. Kreću se u maloj formaciji, tri kokice...

Isprva su nevidljive. A onda ih najednom počinjete zamjećivati. Vuku se po svijetu kao vojske ostarjelih anđela. Jedna se unosi u vaše lice. Promatra vas širom raširenih očiju, izblijedjela plava pogleda i izgovara svoju molbu s gordim i istodobno snishodljivim tonom. Traži vašu pomoć, treba prijeći ulicu, a sama ne

može, ili ući u tramvaj, a koljena su popustila, treba naći ulicu i kućni broj, a zaboravila je naočale... Osjećate naglu sućut prema ostarjelom stvorenju, ganuti izvršavate dobro djelo, preplavljuje vas zadovoljstvo zaštitništva. Tu, baš u tom trenutku, treba zastati, odoljeti sirenskom zovu, naporom volje sniziti temperaturu vlastitoga srca. Zapamtite, njihova suza ne znači isto što i vaša. Jer ako popustite, propustite, razmijenite koju riječ više, naći ćete se u njihovoj vlasti. Skliznut ćete u svijet u koji niste bili predvidjeli da uđete, jer nije došlo vaše vrijeme, jer nije, zaboga, kucnuo vaš čas.

PRVI DIO

*Pođi tamo – ne znam kamo,
donesi to – ne znam što*

*Ptice u krošnjama drveća
što raste pod maminim prozorima*

Ljeti zrak u novozagrebačkom naselju, gdje stanuje mama, smrdi po ptičjem izmetu. U lišću drveća ispred mamine stambene zgrade šuščaju tisuće i tisuće ptica. Ljudi kažu da su to čvorci. Ptice su osobito bučne za sparnih popodneva, pred kišu. Poneki poludjeli stanar uzima zračnicu i rastjeruje ih uzastopnim pucnjevima. Ptice prhnu, u gustim jatima uzlete prema nebu, naprave poteze lijevo-desno-gore-dolje, baš kao da četkaju nebo, a onda uz histeričan cvrkut, poput ljetne tuče, padnu na krupno lišće. Bučno je kao u džungli. Po cijeli dan razastrta je zvučna zavjesa tako da se čini da vani neprestano bubnja kiša. Nošena zračnim strujama kroz otvorene prozore u stan ulijeću lagašna perca. Mama uzima svoju prašilicu, gundajući skuplja perca i odnosi ih u kantu za smeće...

– Nema više mojih grlica... – uzdiše. – Sjećaš se mojih grlica?

– Sjećam se... – kažem.

Blijedo se prisjećam da je razvila privrženost prema dvjema grlicama, koje su dolazile na njezin prozor. Golubove je mrzjela. Izluđivalo ju je njihovo potmulo jutarnje gugutanje.

– Odvratne, odvratne ptičurine! – kaže. – A jesi li primijetila da ni njih više nema?

– Koga?

– Pa golubova!

Nisam obraćala pažnju, ali, zaista, čini se da su se i golubovi povukli.

Čvorci su je nervirali, osobito taj smrad ljeti, ali kao da se bila pomirila. Jer, za razliku od drugih, njezin je balkon barem bio čist. Pokazuje mi mali zaprljani prostor pri samom kraju balkonske ograde.

– Što se moje kuće tiče, gade samo na ovome mjestu. Trebala bi vidjeti Ljubićkin balkon!

– Zašto?

– Njezin je sav zasran! – kaže i smije se poput djevojčice. Dječja koprofalija, očito je zabavlja riječ *zasran*. I njezina desetogodišnjeg unuka nasmijava ta riječ.

– Kao u džungli... – kažem.

– Baš kao u džungli – slaže se.

– Premda je džungla danas svugdje... – kažem.

I zaista, čini se da su ptice izmakle kontroli, okupirale su gradove, zaposjele parkove, ulice, grmlje, klupe, restorane na otvorenom, stanice metroa, kolodvore. I kao da nitko ne primjećuje tu invaziju. Evropske gradove okupirale su ruske, kažu, svrake, grane drveća po gradskim parkovima povijaju se pod njihovom težinom. Golubovi, galebovi, svrake nadlijeću nebo, a teške crne vrane s kljunovima otvorenim poput štipaljki šepesaju po gradskim tratinama. U amsterdamskim parkovima razmnožile su se zelene papigice, odbjogle iz kućnih krletki: njihova jata šaraju nebo u niskom letu poput papirnatih zelenih zmajeva. Amsterdamske kanale zaposjele su velike bijele guske, koje su doletjevši iz Egipta zastale na trenutak da se odmore i tu ostale. Agresivni gradski vrapci osilili su se toliko da otimaju sendvič iz ruku i drsko šeću po stolovima kafića na otvorenom. Prozori moga privremenog

stana u Dahlemu, u jednoj od najljepših i najzelenijih berlinskih četvrti, služili su kao omiljene plohe za ispuštanje izmeta lokalnim pticama. I tu se baš ništa nije dalo učiniti, osim spustiti rolete, navući zavjese, ili se svaki dan baviti mučnim pranjem zaprskanih prozora.

Kima glavom, ali kao da ne sluša...

Invazija čvoraka u njezinu naselju započela je, čini se, prije tri godine, kad je “oboljela”. Riječi iz liječničkih dijagnoza bile su duge, prijeteće i “ružne” (*To je jedna ružna dijagnoza.*), zato je izabrala glagol “oboljeti” (*Sve se promijenilo kad sam oboljela!*). Ponekad bi se ohrabrila i, dotaknuvši prstom čelo, rekla:

– Za sve je kriva ta moja... paučina...

“Paučina” su bile metastaze na mozgu, koje su se pojavile sedamnaest godina nakon na vrijeme otkrivenog i uspješno izliječenog raka dojke. Provela je neko vrijeme u bolnici, prošla kroz seriju od desetak zračenja i oporavila se. Išla je na redovite preglede, sve drugo bilo je manje-više u redu i ništa se nadalje dramatičnoga nije događalo. “Paučina” je ostala u nekom tamnom, teško dohvatljivom zakutku mozga, i nije se micala. S vremenom se pomirila, saživjela se i usvojila je kao neželjenog podstanara.

U posljednje tri godine njezina biografija svela se na snop otpusnica iz bolnica, liječničkih nalaza, radioloških čitanja, a njezin foto album na MR i CT snimke mozga. Na snimkama se vidi njezina lijepa, obla lubanja nasadena na stup kralježnice, malko isturena prema naprijed, jasan obris lica, spuštene kapci kao da spava, moždana ovojnica nalik na neobičnu kapicu, i oko usana jedva primjetan smiješak.

– Na slici izgleda kao da u mojoj glavi pada snijeg... – kaže upirući prstom u CT- snimku.

. . .

Drveće gustih krošanja što raste pod prozorima visoko je, dopire sve do mamina stana na šestome katu. U krošnjama se komešaju tisuće i tisuće malih ptica. Ušuškani vrućim ljetnim mrakom isparavamo svoje izdisaje, mi, stanari, i ptice. U mraku različitim ritmovima kucaju stotine tisuća srca, ljudskih i ptičjih. Kroz otvorene prozore zračne struje donose bjelkasta perca. Perca se prizemljuju kao padobranci.

Sve su mi se riječi rasule

– Donesi mi ono...

– Koje?

– Ono što se maže na kruh...

– Margarin?

– Ne...

– Maslac?

– Pa znaš da već godinama ne jedem putar!

– Pa što onda?

Mršti čelo, u njoj narasta srdžba zbog vlastite nemoći. I zato odmah lukavo prelazi u napad...

– Koja si ti kćerka ako ne možeš zapamtiti' kako se zove ono što se maže na kruh!?

– Namaz? Namaz od sira?

– Da, ono bijelo od sira... – kaže uvrijeđeno, kao da je odlučila da više nikada ne izgovori riječi “namaz od sira”.

Sve su joj se riječi rasule. Ljutila se, da je mogla zatoptala bi nogama, udarila rukom po stolu ili povisila glas. Ovako, ostajala je sapeta, sa srdžbom koja je pjenušala u njoj s neobično mladenačkom svježinom. Zastajala bi pred hrpicom riječi kao pred slagalicom koju nije bila u stanju složiti.

. . .

– Donesi mi one kekse za genitalije...

Znala je točno koje kekse. Radilo se o digestivnim keksima, mozak je još uvijek radio: nepoznata riječ *cerealije* spojila se s poznatom *genitalije*, i tako je iz njezinih usta ispao neobičan sklop. Samo zamišljam da je tako, možda je hod između jezika i mozga imao drugačiji put.

– Daj mi termometar da nazovem Javorku...

– Misliš, valjda, mobilni telefon?

– Da...

– Ne želiš nazvati Javorku, zar ne?

– Ne, zašto bih nju zvala?!

Javorka je bila njezina davnašnja znanica, i tko zna zašto je njezino ime iskočilo u maminu mozgu.

– Mislila si, zapravo, na Kajju?

– Pa rekla sam da želim nazvat' Kajju, zar nisam! – frknula je.

Razumijevala sam njezin jezik. Najčešće bih znala na što se *ono* odnosi. Često je, ne mogavši se sjetiti riječi, opisivala: *Donesi mi ono moje iz čega pijem vodu...* Zadatak je bio lak: bila je to plastična bočica s vodom koju je uvijek držala pored sebe.

A onda, kao da je ipak našla način da si pomogne. Stala je upotrebljavati deminutive, koje nikada ranije nije upotrebljavala. Sada je čak i neka osobna imena, uključujući i moje, upotrebljavala u nezgrapnim deminutivima. Deminutivi su služili kao mali magneti i, gle, rasute riječi ponovo su se dovodile u red. Osobito zadovoljstvo pričinjavalo joj je da izgovara u deminutivu stvari koje je smatrala najintimnijima (*moja pidžamica, moj ručničić, moj jastučić, moja bočica, moje papučice...*). Možda je deminutivima, kao slinom, omekšavala u ustima tvrde bombone riječi, a možda je njima naprosto kupovala vrijeme za novu riječ, za sljedeću rečenicu.

Možda se tako osjećala manje samom. Tepala je svijetu kojim je bila okružena i tako joj se svijet činio bezopasnijim i manjim. Zajedno s deminutivima u njezinu govoru znao je, poput opruge, iskočiti i pokoji augmentativ: zmija je narastala u zmijurinu, ptica u ptičurinu. Ljude je često doživljavala tjelesno većima nego što su to zaista bili (*Bio je to ogromaaaaan čovjek!*). Ona se smanjila, eto što je bilo, i svijet se činio većim.

Govorila je sporo i s nekom novom, zagasitijom bojom u glasu. Činilo se da uživa u toj boji. Glas joj je bio malko napuknut, ton malko gospodstven, od one vrste koja od slušalaca zahtijeva apsolutno poštovanje govornika. U čestoj nestašici riječi glas je bio jedino što joj je preostalo.

I još jedna stvar bila je nova. Stala se na pojedine glasove oslanjati kao na zvučnu hodalicu. Čula bih je kako šuška po kući, otvara frižider, ili odlazi u kupaonicu i u pravilnom ritmu izgovara hm, hm, hm. Ili pak: uh-hu-hu, uh-hu-hu.

– Kome to govoriš? – pitala bih.

– Ma nikome, to ja tako... Pričam sama sa sobom... – odgovarala bi.

Tko zna, možda bi se u nekom trenutku naglo uplašila tišine i, da odagna strah, ispustila svoje hm-hm, uh-hu...

Plášila se smrti i zato ih je tako pomno brojala. Ona, koja je mnoge stvari zaboravljala, nije propuštala da spomene smrti bližih i daljnjih znanaca, znanaca od znanaca, ljudi koje nije poznavala, smrti javnih osoba za koje je saznala gledajući televiziju.

– Nešto se dogodilo...

– Što?

– Bojim se da će te jako pogodit', ako ti kažem...

– Reci...

- Umrila je gospođa Vesna...
- Koja Vesna?
- Kako ne znaš gospođu Vesnu?! S drugog kata?
- Ne znam. Nikada je nisam upoznala.
- Onu što je izgubila sina?!
- Ne, ne znam je.
- Onu što je uvijek bila nasmijana u liftu?!
- Ne znam, zaista...
- Sve se dogodilo u nekoliko mjeseci... – rekla bi i zaklopila mali imaginarni fajl gospođe Vesne.

Umirale su njezine susjede, njezine bliže i daljnje znanice, krug se sužavao. Bio je to mahom ženski krug, muževi su umrli davno prije, neke od njih sahranile su i po dva muža, neke čak i vlastitu djecu. O smrtima ljudi koji joj nisu mnogo značili pričala je bez nelagode. Male komemorativne priče imale su terapijski smisao, pričajući ih razgonila je strah od vlastite smrti. O smrtima najbližih, međutim, izbjegavala je govoriti. Nedavnu smrt svoje bliske prijateljice popratila je šutnjom.

– Bila je već jako stara... – rekla je kratko nešto kasnije, baš kao da je iz usta ispljunula trpak zalogaj. Prijateljica je bila jedva godinu dana starija od nje.

Iz ormara je izbacila crnu odjeću. Prije se ne bi odlučila da nosi jarke boje, sada nije skidala sa sebe crvenu majicu i dvije majice boje mlade trave. Kad bismo zatrebale taksi, odbijala je da uđe u kola ako su bila crna (*Nazovi drugi taksi. Neću u ovaj!*). Sklonila je fotografije svojih roditelja, svoje sestre, moga oca, koje je ranije držala uokvirene na polici, i ostavila fotografije svojih unuka, moga brata i njegove žene, moje fotografije i svoje prekrasne fotografije iz mladosti...

– Ne volim mrtve – rekla je. – Volim da sam okružena živima.

. . .

I njezin odnos prema mrtvima promijenio se. Ranije su svi imali svoje mjesto u njezinu sjećanju, sve je bilo uredno složeno, kao u albumu s obiteljskim fotografijama. Sada se album raspao i fotografije su se rasule. Svoju pokojnu sestru nije više spominjala. Zato je svoga oca – koji je *stalno čitao* i odnekud *vukao neke knjige*, i koji je bio *najpošteniji čovjek na svijetu* – najednom stala sve češće spominjati. Sada ga je, međutim, svukla s pijedestala na koji ga je bila postavila, a sjećanje na njega ostalo je trajno zaprljano *najvećim razočaranjem koje je doživjela*, događajem koji *nikada neće zaboraviti* i koji mu naprosto *ne može oprostiti*.

Razlog je bio posve neprimjeren gorčini s kojom je o tome pripovijedala, ili se tako barem meni činilo. Djed i baka imali su prijatelje, bračni par. Kad je baka umrla, prijatelji su prigrlili djeda, a osobito se žena, bakina prijateljica, brinula oko njega. Mama je jednom naletjela na prizor nježnosti između žene i djeda. Djed je ženi ljubio ruke.

– Bilo mi je to odvratno. A baka je stalno govorila: Čuvajte mi muža, čuvajte mi muža!

Malo je vjerojatno da je baka izgovorila takvošto, jer je umrla od srčanoga udara. Ovu patetičnu repliku – *Čuvajte mi muža, čuvajte mi muža!* – mama je po svoj prilici umetnula u usta umiruće bake.

Postojala je još jedna slika koja se negdje pretapala sa “sramnim” prizorom ljubljenja u ruku, i tu sliku, u stvari, mama nije mogla izbrisati iz sjećanja. Kada je zadnji puta bila u Varni, djed je molio mamu da ga povede sa sobom, ali ona se – iscrpljena dugim i teškim umiranjem, a onda i konačnom smrću moga oca – bila uplašila težine obaveze, i odbila. Djed je svoje posljednje godine proveo napušten u nekom staračkom domu u blizini Varne.

– Smotao je mali ručnik koji sam mu bila poklonila pod ruku i ušao u kuću – rekla je opisujući njihov zadnji susret.

Čini se da je u tu posljednju sliku prošvercala ručnik. Svakoga ljeta donosili bismo gomilu poklona za maminu bugarsku rodbinu. Ne samo da je voljela poklanjati nego joj se pri tom sviđala i vlastita slika: vraćala se kao dobra vila u Varnu iz koje je jednom davno bila otišla, s darovima za svakoga. Pitala sam se zašto je toj zadnjoj slici rastanka s vlastitim ocem dodala mali ručnik. Kao da je tim ručnikom bičevala samu sebe, kao da je ručnik smotan pod rukom bio najstrašnija moguća slika ljudskog pada. Pad se događao pred njezinim očima i ona nije učinila ništa da ga spriječi ili barem učini mekšim. Umjesto prave i velike geste, koja je, istini za volju, zahtijevala prolazak kroz mučnu i dugu birokratsku proceduru neizvjesna ishoda, tutnula je u djedovu ruku – ručnik!

Potreba da po mrtvima kapne pokoju mrlju bila je nova. Njezine objede pri tom nisu bile krupne, radilo se o detaljima, koje bih ja prvi puta čula, i posve je moguće da ih je izmišljala na licu mjesta da bi zadržala moju pažnju i otkrila mi *tajnu koju do sada nikome nije rekla*. Možda je iz činjenice da su slike o mrtvima bile sada u njezinoj vlasti izbijala malo zadovoljstvo. Prisjećajući se svojih pokojnih znanaca, znala je, baš kao da je naglo odlučila da im snizi ocjenu u školskom imeniku, važno dodati: *Nisam ga volila; Nisam volila ni nju; Nikad mi se nisu sviđali; Uvijek je bila škrta; Ne, to nisu bili dobri ljudi...*

Jednom ili dvaput pokušala je “zablatiti” sliku moga oca, koji je, prema njezinim riječima, bio *najpošteniji čovjek* kojeg je znala, ali je, iz nekog razloga, ipak odustala, i ostavila ga da stoji na pijedestalu kamo ga je sama bila postavila nakon njegove smrti.

– Nisi baš bila ludo zaljubljena u njega, zar ne? – pitala sam oprezno.

– Ne, ali sam ga volila...

– Zašto?

– Zato što je bio šutljiv... – rekla je jednostavno.

Otac je zaista bio malorječiv. I djeda pamtim kao šutljiva čovjeka. Prvi put palo mi je na pamet da su obojica bili ne samo *šutljivi* nego i *najpošteniji ljudi* koje je mama znala.

Možda je s tim povremenim “blaćenjem” mrtvih skidala sa sebe osjećaj krivice za napor koji je mogla učiniti, a nije. Krivicu zbog propusta, zbog izostanka većeg truda oko bliskih ljudi, kamuflirala je tvrdoćom u sudovima. Čini se da se malo veće brige za druge ljude naprosto bojala. Jer u nekom trenutku bila se uplašila života kao što se plašila i smrti. Zato se tako čvrsto držala svoga mjesta, svojih malih, tvrdoglavih koordinata i zatvarala oči pred prizorima i situacijama koje su je suviše potresale.

Luk se uvijek mora dobro izdinstati. Najvažnije je zdravlje. Lažovi su najgori ljudi. Starost je velika nesreća. Grah je najbolji na salatu. Čistoća je pola zdravlja. Kad kuhaš kelj, uvijek baci prvu vodu.

Možda je slične stvari izgovarala i prije, samo ih ja nisam zamjećivala. A sada se sve suzilo. Srce se suzilo. Žile su se suzile. Koraci su se suzili. Vokabular se suzio. Život se suzio. Izgovarala je svoje stereotipije s osobitom važnošću. Stereotipije su joj, pretpostavljam, pružale osjećaj da je sve u redu, da svijet stoji na svome mjestu, da drži stvari pod kontrolom, da ima moć da odlučuje. Baratala je njima kao s nevidljivim pečatom i posvuda udarala njime ostavljajući svoj trag. Mozak je još uvijek služi, noge je služe, hoda, uz pomoć hodalice doduše, ali hoda, ona je ljudsko biće koje još uvijek zna da je *grah najbolji na salatu*, i da je *starost velika nesreća*.

Jesi li živa?

– Idemo nazvat' staru vješticu? – kaže. U očima joj primjećujem iznenađan sjaj.

Poslušno uzimam mamin mali adresar s petnaestak važnih telefonskih brojeva, koje sam ja bila ispisala da ih uvijek ima pri ruci, biram broj i dodajem joj slušalicu. Ubrzo je čujem kako zadovoljno čavrlja.

– Gdje si ti meni, stara moja, jesi živa!?

Često je nazivala “staru vješticu”, osobito sada kad više nije bila u stanju da ode do nje. Pupa je ne samo po dobi nego i po vremenu koliko su se njih dvije znale, bila mamina najstarija znanica.

– Da nije bilo Pupe ne bi bilo ni tebe – kaže mama i ponavlja obiteljsku legendu o tome kako je Pupa, kao friško diplomirana liječnica, asistirala doktoru prilikom poroda. (*‘Isuse, kakvo ružno dijete!’ – rekla je Pupa kad su te izvukli van. Premrla sam od straha. A uopće nisi bila ružna, to se stara vještica samo tako šalila!*)

– Ah, Pupa! Ni njezin život nije bio lak... – kaže zamišljeno mama.

Pupa je bila u partizanima, gdje je pokupila tuberkulozu. Svašta je prošla, a umirala je već nekoliko puta, i ljutila se na svoju

kćerku, liječnicu, tvrdeći da je ona kriva za sve. Bez nje bi, znala je rogorboriti stara vještica, već odavno bila lijepo umrla.

Imala je jedva četrdeset kila, hodala je uz pomoć hodalice, bila je poluslijepa, svijet je mogla vidjeti samo u mutnim konturama. Živjela je sama, tvrdoglavo odbijajući da ode u starački dom, ili da živi s kćerkom i njezinom obitelji. Ni život s plaćenom pomagačicom nije dolazio u obzir. Ništa, zapravo, nije dolazilo u obzir. Tako je kćerka bila prisiljena da navraća svakodnevno, a i spremačice, koje je često mijenjala, dolazile su svaki dan. Sjedila je u svome stanu s nogama uvučenima u golemu krznenu čizmu – električnu grijalicu za noge. Ponekad bi palila televizor i buljila u mrlje po ekranu. A onda je gasila televizor i njuškala zrak oko sebe. Susjedi, ah, ti prokleti susjedi, opet su kroz instalacije za centralno grijanje puštali u njezin stan “truli plin”. Tako ga je ona zvala, “trulim plinom”, jer je po njemu cijela kuća mirisala na trulež. Tjerala je spremačicu da dobro pregleda svaki kutak stana, da se nije nešto zapatilo, kakav mrtav miš, ili hrana, ali se spremačica klela da nema ničega. Osim “trulog plina”, koji je povremeno kolao cijevima za centralno grijanje, drugo nije zagorčavalo njezin život. Problem je bio u smrti: ona uporno nije dolazila. Da je barem upuzala kroz cijevi, ona bi se zadovoljno prepustila. Smrt nema mirisa. Život smrdi. Život je drek!

Sjedila bi u naslonjaču s nogama uvučenima u golemu čizmu njuškajući zrak oko sebe. Čizma je s vremenom srasla s njom i postala prirodan nastavak njezina tijela. Kratko ošišane sijede kose, nosa nalik na kljun, elegantno bi povijala svoj dugi vrat i upravljala svoj sivi pogled u posjetiočevu pravcu.

– Rekla sam joj već sto puta, pusti me da umrem... – govorila bi bacajući krivicu na kćerku. Tako se posredno ispričavala za svoje stanje.

. . .

– Znaš šta je sad smislila? – kaže živahno mama spuštajući slušalicu.

– Što?

– Svaki dan telefonom naručuje da joj iz slastičarnice donesu kolače. Pojede po pet krempita odjednom...

– Otkud sad to?

– Valjda misli da će si tako dići šećer i umrijeti...

– Sigurna sam da ne misli. Valjda još uvijek nešto pamti iz medicine...

– Kažem ti, svaki dan slisti po nekoliko krempita.

– Pa kako joj je šećer?

– Ne miče se. Između pet i šest...

– Eto, nema sreće...

– I najurila je ženu koja joj posprema...

– Zašto?

– Valjda joj nije dobro pospremala...

– Pa otkud zna kad je poluslijepa?!

– Stvarno... Vidiš, toga se ne bih sjetila...

A onda zadovoljno dodaje...

– Pupa je, što se čistoće tiče, bila puno gora nego ja. Ne pamtim da je u njezinu kuću ikada itko ušao u cipelama. Svi smo na ulazu dobivali one krpače...

– Krpene papuče?

– Da, sad više nema tih krpača...

Čistoća je pola zdravlja

Iz naše kuće, za razliku od Pupinih, gosti su izlazili s očišćenim cipelama! Mama bi krišom dohvatila cipele koje su posjetioci skinuli pred vratima i odnijela ih u kupaonicu gdje bi prala đonove od prašine ili blata.

Bila je opsjednuta čistoćom. Blistav stan, svježe oprane zavjese, sjajan parket, svježe očišćeni tepisi, ormari s uredno posloženom odjećom, savršeno izglučano rublje, čisto posuđe, kupaonica koja blista, prozorska stakla bez ijedne mrljice, svaka stvar na svome mjestu – sve to pričinjavalo joj je najveće zadovoljstvo. U djetinjstvu nas je – oca, brata i mene – terorizirala čistoćom. Svakodnevno čišćenje popraćivala je frazom – *Nećemo se, valjda, usmrdit' kao...* – i onda bi navela imena ljudi koji su se, navodno, strašno *usmrdili*. Nečisto je uvijek išlo u paru s riječju sramota (*Sramota! Sramota je kako je prljavo!*). Kada sam bila mala, stavljala bi me u kut, kut je zagrađivala sandučićem, a na sandučić bi postavila moje igračke. Stajala sam zarobljena u kutu sve dok dnevno čišćenje ne bi bilo obavljeno.

Posljednji put čula sam od nje tu riječ (*Sramota!*) i tu intonaciju prije tri godine, prilikom naše zadnje posjete očevu grobu. Na

groblje bismo obično išle zajedno, a ako ona nije mogla, slala je brata ili mene.

– Sramota je kako se ljudi odnose prema grobovima – rekla je pokazujući rukom na okolne grobnice, a onda dodala...

– Daj, da ga još jednom poplaknemo...

Poplaknuti je značilo zaliti nadgrobnu ploču vodom. Cijeli posao čišćenja grobnice nije bio lak. Trebalo je s kantom otići do česme koja nije bila blizu i donijeti vodu po nekoliko puta. Obično bismo ribali kamenu ploču četkom i deterdžentom, isprali je vodom nekoliko puta, ali mama toga puta nije bila zadovoljna.

– Tako, još malo... – komandirala je.

Put od očeva groba do taksi stanice bio je oduži, i ona ga je oslanjajući se na mene prolazila zadnji put, što tada nismo znale.

– Ovaj je uvijek čist... – govorila bi za grobnicu pored koje smo prolazile. – A ovi su svoj strašno zapustili. Sramota!

U bolnici mi je povjerila da je noću skočila do kuće.

– To nije moguće. Kako?!

– Iskrala sam se i uzela taksi...

– Pa što si radila kod kuće?

– Brzo sam sve pospremila i vratila se natrag.

– Ja sam bila kod kuće, i da si bila, ja bih to znala. Ti si sve to samo sanjala.

– Nisam... – rekla je nesigurno.

Dolazila bih u bolnicu svaki dan. Prvo što bi me pitala kad bih se pojavila na vratima bilo je...

– Jesi pospremila kuću?

U posljednje tri godine često smo zvali službu Hitne pomoći. Bio je to najlakši i najbrži način da mama zaobiđe krutu birokratsku proceduru i bude odmah zaprimljena u bolnicu. Jednom

prilikom, kada se osjećala zaista loše, nazvali smo Hitnu službu. I dok su je bolničari, poduhvativši je ispod ruku, nosili prema liftu, mama je spretno pokleknula i dohvatila plastičnu vrećicu sa smećem koja je stajala pored vrata čekajući da bude odnesena u kontejner.

– Gospođo, zaboga...! – ciknula je teatralno liječnica, ulovivši pogledom detalj.

Kada bih je pitala da mi nešto ispriča iz svoga djetinjstva, sada je odgovarala kratko i opisivala ga kao *sretno*.

– Zašto je bilo sretno? – pitala bih.

– Sve je bilo čisto, i mama nas je lijepo oblačila.

U bolnici, sa sondom u ustima i iglom za infuziju u veni, nije ispuštala iz ruku rupčić. Imala je stalnu potrebu da briše usta. Kada se malko oporavila, odmah je zatražila da joj donesem čiste pidžame...

– I neću nepopeglane...

Prije tri godine – kada je naglo utonula u letargiju – odvela sam je najprije psihijatru, valjda podsvjesno odlažući njezin odlazak u bolnicu, koji će uslijediti odmah poslije toga.

Psihijatar je rutinski obavljao svoj posao.

– Vaše ime i prezime, gospođo?

– Usisavač... – protisnula je spuštene glave.

– Kako se zovete, gospođo? – ponovio je oštrije psihijatar.

– Pa... usisavač... – ponovila je.

Oblio me val posve besmislenog stida: ne znam zašto mi se u tom času činilo da bi bilo utješnije da je odgovorila “Madonna” ili “Marija Terezija”.

Dok je ležala u bolnici – gdje se umjesto tvrde presude psihijatra (*Alzheimer!*) ispostavilo da je u pitanju ipak “povoljnija” dijagno-

za – ja sam na drugoj strani, paralelnoj, vodila bitku za njezin oporavak. Unajmila sam majstora koji je pristao da radi po cijeli dan. Majstor je s mukom skidao tapete koje su bile gotovo urasle u betonske zidove. Obojali smo zidove u svježe pastelne boje. Uredili smo kupaonicu, postavili nove pločice i novo ogledalo. Kupila sam novu mašinu za pranje rublja, novi usisavač, izbacila sam iz jedne sobe stari krevet, kupila modernu sofu jarko crvene boje, novi tepih živahnih boja, novi ormar svijetlo žute boje. Na balkonu sam u nove posude za cvijeće posadila lončanice (koje su te godine u bujnim grmovima cvjetale do kasne jeseni!). Očistila sam svaki kutak stana i izbacila stare, nepotrebne stvari. Prozori su blistali, zavjese su bile svježe oprane, odjeća u ormaru uredno složena, svaka stvar bila je na svome mjestu. Prvi put činilo mi se da znam što smijem baciti, a što ne smijem, i zato sam, odoljevši porivu da je bacim, ostavila staru, ružnu kućnu biljku sa svega nekoliko listova na mjestu gdje je bila...

U gornjoj ladici komode ostavila sam netaknutima predmete koje je čuvala: stari sat, koji je navodno pripadao djedu, očeve ordene (Orden bratstva i jedinstva sa srebrnim vijencem, Orden za hrabrost), elegantnu kutiju s bogatom kolekcijom šestara, “Raphoplex” šiber (što je ostalo od oca), ključ od poštanskog sandučića koji je pripadao bivšem stanu, staru plastičnu budilicu s istrošenim baterijama, kutiju s čavlicima “Gura” (sudeći po dizajnu vjerojatno istočnonjemačke proizvodnje), tabakeru od lažnog srebra, japansku lepezu, moj stari pasoš, kazališni dalekozor (s njezinog i očevog puta u Moskvu i Lenjingrad), elektronsko računalo bez baterija i smotuljak očevih osmrtnica uvezanih gumicom. Pažljivo sam očistila staru srebrnu bombonijeru u obliku košarice, u koju je bila složila svoj nakit: zlatan prsten, iglu s poludragim kamenom (poklon od oca) i jeftine ogrlice, koje je zvala *perlama*. Mamina “ikebana”, *perle* koje su se poput klupka zmijica izlijevale iz bombonijere, stajala je godinama na

počasnome mjestu na polici. Pažljivo sam oprala sve njezino posuđe, uključujući i japanski porculanski servis za kavu, koji se nikada nije upotrebljavao. Servis je bila namijenila meni (*Kad umrem, servis ostavljam tebi. Koštao je jednu moju mjesečnu plaću!*). Sve je bilo spremno za mamin doček, svaka stvar je bila na svome mjestu, kuća je “blistala” baš onako kako bi to ona voljela.

Mama se vratila iz bolnice i važno ušetala u svoj mali novo-zagrebački stan.

– Uhu-hu-huhu-hu! Ovo je najveće malo iznenađenje koje si mi mogla prirediti!

Dodi, legni tu...

- Dodi, legni tu... – kaže.
- Gdje? – pitam stojeći pored njezina bolničkog kreveta.
- Na onaj tamo krevet...
- Ali tamo već leži jedna bolesnica...
- A tamo?
- Svi su kreveti popunjeni.
- Legni onda tu, kraj mene...

Iako izgovoren u bunilu, poziv da legnem pored nje udario je u bolno mjesto. Odsustvo fizičkih nježnosti među nama i škrtost u iskazivanju osjećaja – bili su neka vrsta nepisanog pravila u našem obiteljskom životu. Sama nije znala kako da iskazuje osjećaje, nas nije naučila, a dalje joj se, i njoj i nama, činilo da je prekasno za popravak. Iskazivanje nježnosti izazivalo je prije nelagodu nego ugodu, naprosto nismo znali kako da se s tim nosimo. Osjećaji su se iskazivali posredno.

Za vrijeme lanjskog boravka u bolnici, neposredno nakon njezinog osamdesetog rođendana, mamino umjetno zubalo i perika dobili su malu bolničku naljepnicu s imenom vlasnika. Zamolila me da periku odnesem kući (*Bolje da je doma nego da je netko*

ukrade...). Kada su joj skinuli sondu, izvadila sam zubalo iz plastične vrećice na kojoj je stajalo njezino ime i prezime i pažljivo ga oprala. Otada sam svakoga dana prala njezino zubalo, sve dok nije bila u stanju da to čini sama.

- Doma sam ti oprala periku...
- Nije se stisla?
- Ne, nije...
- Stavila si je na ono... da se ne izvjesi?
- Da, na lutku.

Moje bavljenje njome, njezinim “intimnim” stvarima, značilo joj je, pretpostavljam, mnogo više od fizičkog dodira. Pozvala sam bolničku frizerku koja ju je ošišala na veoma kratko, i to joj se dopalo. Bolnička pedikerka uredila joj je nokte na nogama, a ja sam se pozabavila rukama. Donijela sam u bolnicu njezine kreme. Ruž za usne bio je nezamjenjiv signal da još uvijek pripada živima. Iz istog razloga tvrdoglavo je odbijala bolničku spavaćicu i tražila da joj donesem njezine pidžame.

Na njezin osamdeseti rođendan izašle smo zajedno do obližnjeg kafića. Izvela je svoj uobičajeni ritual: pažljivo se dotjerala, obukla cipele s povišenom petom, stavila periku, našminkala usta...

- Kako mi stoji?
- Odlično...
- Da li da je malo povučem na čelo?
- Ne, ovako je dobro...
- Nitko ne bi rekao da je perika...
- Ne bi...
- Onda, kako izgledam?
- Odlično...

Sjedile smo u kafiću, na otvorenome, sve dok nas ljetna kišica nije potjerala unutra.

– Pa baš danas da padne kiša! Na moj osamdeseti rođendan!
– gundđala je.

– Brzo će to prestati – rekla sam.

– Ej, da pokisnem na svoj osamdeseti rođendan... – unjkala je.

Sjedile smo u kafiću dosta dugo, ali kišica nije prestajala.

– Uzećemo taksi! Ne mogu si dozvolit' da pokisnem! – mrmrljala je, iako je vjerojatnost da će ijedan taksi pristati na to da nas vozi dvjestotinjak metara bila mala.

Brinula se, ustvari, za periku. Uvjeravala sam je da se perici ništa neće dogoditi...

– A što ako ja dobijem upalu pluća?!

Pozvale smo taksi. I njezina unutrašnja panika ugasila se kao rođendanska svijeća u koju će, okružena svojim prijateljicama, puhnuti nekoliko sati kasnije.

Posljednjih tridesetak godina, otkako je umro otac, povukla se u kuću. Stajala je zatečena njegovim nestankom, ne znajući kamo bi. Vrijeme je prolazilo, a ona je i dalje stajala na svome mjestu kao kakav zaboravljeni prometnik, vodila male konverzacije sa susjedama, s nama, svojom djecom, kasnije sa svojim unucima, i žalila se na jednoličnost svoga života. Očajavala je, često joj se činilo da je njezin život pravi *pakao*, ali nije znala kako da si pomogne. Dugo je krivila nas, svoju djecu: odvojili smo se, otišli smo od kuće, ne marimo više za nju kao nekada, *otuđili* smo se (posljednje je bila njezina fraza). Ali, i lista njezinih odbijenica rasla je iz dana u dan: odbijala je da živi s bratom i njegovom obitelji (*Zašto? Da im služim za kuhanje i pranje!*), ili da promijeni stan i preseli se u njihovo susjedstvo (*Onda bi im morala svaki dan čuvat djecu!*), odbijala je da sa mnom ide na putovanja, dok je to još mogla (*To sam ja sve ionako vidjela na televiziji!*), odbijala je da sama putuje (*Neću, valjda, sama, kao prst, pa da me svi gledaju!*), često je odbijala da nam se pridruži u kratkim obiteljskim

proslavama i izletima (*Idite vi, za mene je to prenaporno!*), odbijala je da se ozbiljnije pozabavi unucima (*Stara sam i bolesna, sve bi dala za njih, ali me jako zamore!*), odbijala je da se uključi u neku svoju dobnu grupu (*Šta da radim tamo sa starcima!*), odbijala je da porazgovara s psihologom (*Nisam, valjda, luda, ne treba mi psiholog!*), odbijala je da pronađe neki hobi (*Šta će mi hobi? To je utjeha za budale!*), odbijala je da obnovi zapostavljene veze s nekim starim znancima (*Šta da radim s njima, bez tate?*) – sve dok se na kraju ipak nije pomirila. S vremenom je urasla u kuću i svela svoje izlaske na šetnje po naselju, do tržnice, do trgovine, do liječnika, do prijateljice na kavu. Na kraju je obavljala samo malu dnevnu šetnju do kafića na tržnici. Isključivost u stavovima na malome terenu (*Preslatko je! To je moje mišljenje! Možda zato što sam odgajana da volim ljuto!*), njezina tvrdoglavost (*Ne bih stavila pelene ni mrtva. Nisam, valjda, bespomoćna starica!*), njezina zahtjevnost (*Danas moramo oprat zavjese!*), njezina direktnost (*U bolnici su svi bili stari i ružni!*), njezina netaktičnost (*Susjeda, ova vaša kava smrdi!*) – sve su to bili signali neke temeljne muke koja je u njoj tinjala godinama, stalno prisutnog osjećaja da je nitko ne zamjećuje, da je nevidljiva. Borbu protiv te zastrašujuće nevidljivosti vodila je kako je znala i umjela, sredstvima koja je imala na raspolaganju.

Jednom, za vrijeme nedjeljnog obiteljskog popodneva, načinila sam nekoliko snimaka prisutnih u opuštenim pozama. Snimala sam nju, brata, bratovljevu ženu, djecu, sve zajedno... A onda sam poželjela napraviti snimku bratovljeve obitelji, samo njih četvoro. Svi su se poredali, a u zadnji čas, sa začuđujućom hitrošću, u kadar je uskočila i mama.

– Nećete, valjda, bez mene?!

Svaki put kada bih naletjela na tu fotografiju, ostajala sam bez daha. Njezino lice koje se utiskuje u kadar, i osmijeh na licu koji

istodobno izražava i pobjedu i ispriku, rastapali su teška vrata moje unutrašnje “zabranjene” zone, i ja bih se raspadala, ukoliko glagol *raspadati se* opisuje to što se sa mnom u tim trenucima događalo. A kada bi se sva moja snaga, snaga svakog mog nerva, iscrpjela u jecajima, zagrcnula bih se i ispljunula na dlan živi grumenčić, ne veći od desetak centimetara, s oblom lubanjicom nasadenom na kičmeni stub, malko isturenom prema naprijed, sa zatvorenim kopcima i jedva primjetnim osmijehom. Promatrala bih taj grumen na svome mokrom od suza i sline dlanu iz neke strašne udaljenosti, bez straha, kao vlastito djetesće.

Ormarić

Prvo što sam zamijetila bio je ormarić. Ormarić sam bila kupila slučajno, prilikom prethodnog dolaska, na nedjeljnom sajmu antikviteta. Stari, seljački, običan, s jednom koso izrezanom stranom. Stara boja bila je skinuta i jedino je u tome – u starom drvetu ogoljenom od boje – bila njegova vrijednost. Sada je ormarić, grubo premazan u prljavo-kremastu uljanu boju, stajao u sobi kao kakva kazna.

– To je to malo iznenađenje o kojem sam ti pričala...

U telefonskim razgovorima spomenula je nekoliko puta da me kod kuće čeka “jedno malo iznenađenje”, ali nisam obraćala pažnju na to. Bio je to njezin trik, često se služila “malim tajnama” i “malim iznenađenjima” kao mamcem, tako da sam već bila navikla da iza njezinog obećanja obično ne stoji bogznašto.

– Tko je to ofarbao?

– Ala.

– Koja Ala?

– Ona Bugarčica koju si mi poslala...

– Čini mi se da se zove Aba...

– Pa rekla sam Ala, šta nisam...

– Nije Ala nego Aba!

– Dobro, šta se ljutiš...

– Ne ljutim se... – snizila sam ton.

Ustvari, bilo mi je krivo. Ne zbog ormarića, nego zbog cijele strateške operacije koju je izvela samo zato jer joj je ormarić bio trn u oku. Nije se mogla pomiriti s tim da to *neofarbano ruglo* stoji u njezinu stanu, bilo je to jače od nje, a nije se usuđivala da mi to kaže. Ranije takve stvari ne bi ni prelazile preko praga, ali sada je, s obzirom na novu situaciju, bila popustljivija. A kada je naletjela Bugarčica, odmah joj je pala na pamet spasonosna ideja. Izmislila je, pretpostavljam, kako sam ja htjela ofarbati ormarić, ali nisam stigla; kako bi ga ona sama već odavno ofarbala, ali to, nažalost, više nije u stanju zbog bolesti. Dodala je, pretpostavljam, da ću se ugodno iznenaditi kada vidim da je ormarić ofarban baš onako kako sam ja to željela. Tako je, nagađam, uspjela nagovoriti zblenutu gošću da joj ofarba ormarić. Ispalo je da to nije učinila ona, nego Aba, zapravo, njih dvije odlučile su da mi prirede “malo iznenađenje”...

– Ne znam zašto mi se ne javlja? – kaže zabrinuto.

– Zašto bi ti se trebala javiti?

– Puno puta se javila otkad je otišla. Dobila sam od nje nekoliko razglednica...

– Je li?

– Čak mi se javljala telefonom...

Aba je bila Bugarka koja mi se prije nekoliko mjeseci bila javila mejlom. Slavistica, moj navodni fan, pročita sve što napišem, dobro vlada hrvatskim jezikom, ili srpsko-hrvatskim, ili hrvatsko-bosansko-srpskim, usput rečeno, baš je zanima što ja mislim o svemu tome, jezik je, uostalom, piščevo jedino oruđe (Oruđe!? Koja staromodna riječ!), nije li, i baš bi voljela sa mnom porazgovarati o toj jezičnoj zavrzlami, i o mnogim, mnogim drugim stvarima, dakako, ako se ljeti nađem u Zagrebu. Sve u svemu,

nada se da ću naći malo vremena za nju. Što se nje tiče ona će vremena imati napretek. Dobila je dvomjesečnu ljetnu stipendiju u Zagrebu i poziv da sudjeluje na ljetnom slavističkom seminaru u Dubrovniku. Rado bi me upoznala, maštala je o tome od trenutka kada je pročitala prvu moju knjigu. Ne, ne poznaje u Zagrebu baš nikoga, dolazi u Hrvatsku prvi put.

Odmah mi je palo na pamet da bi mlada Bugarka mogla biti društvo mojoj mami. Mama se predugo vrtjela u suženom krugu, nepoznata osoba bit će osvježenje. Mami će biti drago da popriča malo na bugarskome, napisala sam u mejlu. Štoviše, dodala sam, ako ima problema sa smještajem, može slobodno koristiti “moju” sobu u maminome stanu. Poslala sam joj mamin telefon i adresu. Ja, nažalost, neću biti u Zagrebu u vrijeme kada je ona tamo. Naravno, moj prijedlog je ni na što ne obavezuje, i razumijem da bi joj, s obzirom na činjenicu da je moja mama stara žena, mogao zazvučati čak malko uvredljivim, što, dakako, nije bila moja namjera.

Ispalo je, čini se, posve suprotno. Mama se pohvalila da ju je Aba često posjećivala i da su se njih dvije sprijateljile.

– Ala je divna, šteta da nisi bila tu da je upoznaš, nikada nisam srela jedno tako zlatno stvorenje...

Po glasu sam znala da govori istinu.

– Ona je jako, jako ljubazna – rekla je ganuto.

Navika da po dva puta izgovara riječ koju želi naglasiti bila je nova, kao i navika da ljude dijeli na *ljubazne* i *neljubazne*. Ovi ljubazni bili su ljubazni prema njoj, dakako.

– Vidi šta mi je poklonila...

– Tko?

– Pa Ala...

Pokazala mi je dva drvena češlja s folklornim motivima i bocu

ružina likera "Roza". Na grlicu boce visjela je obješena na zlatnoj vrpici kartica, a na kartici tekst...

– *Razbujava se majsko proljeće, drveće se kiti s nježnim, čvrstim listićima, polja se prekrivaju s cvijećem, slavuji slatko pjevaju... a u svemu tome, kao Venera među svojim nimfama, crvene se vrtovi ruža...* – čitala sam naglas.

– Šta se smijuljiš?! – pita.

– Ne smijuljim se...

– Tako je i bilo – staje čvrsto u obranu. – Svuda su cvale ruže. Baka je od ružinih latica svake godine pravila slatko...

Držala je u ormaru nekoliko ručno vezenih stolnjaka. Bili su pokloni njezinih bugarskih rođakinja i prijateljica, i točno je znala ime svake vezilje: Dina, Rajna, Žana... Tkanina je bila po-žutjela i izlizala se na preklopima, ali su stolnjaci, po maminome mišljenju, predstavljali neprocenjivu vrijednost...

– Znaš li ti koliko tu ima uboda? – pitala bi me, i važno izgovorila neku nasumce izabranu šestocifrenu brojku.

Godinama je držala na zidu ružnu reprodukciju na kojoj starac u bugarskoj narodnoj nošnji puši čibuk.

– Baci to, ružno je... – rekla bih.

– Ne dam tu sliku! To mi je uspomena na Tatu! – govorila je, misleći na svoga oca. Djed nije baš nimalo sličio na tipa na slici. Kasnije je, da bi zadržala sliku, rekla da joj je Tata (sada se radilo o mome ocu) kupio tu sliku prilikom jednog od naših ljetovanja u Varni. Slika se već bila raspadala. Iskristala sam jedan od njezinih boravaka u bolnici i konačno je izbacila na smeće. Nije ni primijetila da je više nema, ili se samo pravila da ne primjećuje.

Na televizoru je držala drvenu lutku u bugarskoj narodnoj nošnji. Lutka je često padala s televizora, ali ona ju je uporno držala baš na tome mjestu.

– Da me podsjeća na Bugarsku... – govorila je.

Bugarčica je sve u svemu poslužila nečemu mnogo važnijem od konverzacije na bugarskom jeziku: ofarbala je ormarić. Suvenir, ti koji su mamu trebali *podsjetiti* na Bugarsku, nisu se mogli mjeriti sa zadovoljstvom zbog ormarića.

Kuća je oduvijek bila njezino kraljevstvo. Otišavši iz Zagreba nisam više imala svoj stan. Vraćajući se, ostajala sam kod nje. Više od svega voljela je da je ljudi posjećuju, ali bi nakon njihova odlaska brundala da su za sobom ostavili neoprane šalice od kave. Unuke je obožavala, puštala bi suzu na sam spomen njihovih imena, ali bi nakon njihova odlaska gundala da će joj trebati nekoliko dana da dovede stan u red. Kada sam otišla iz zemlje, ostavila sam kod nje nešto svojih stvari, odjeću uglavnom, jedino je odjeću i pristala primiti. S vremenom sam zamijetila da odjeća nestaje. Ispostavljalo se da je moj kaput poklonila jednoj susjedi, jaknu drugoj, cipele trećoj...

– Tebi to ionako ne treba, a ljudi ovdje nemaju novaca za takve fine stvari... – pravdala se.

Nisam marila za stvari, izluđivala me njezina opsjednutost čišćenjem, njezina manija da na svoj teritorij ne propušta ništa što nije njezin izbor i njezina odluka, što je, uostalom, i bio pravi razlog njezine darežljivosti.

Novine koje bih kupila ujutro iščezavale su već u podne.

– Dala sam ih susjedi Marti da ih pročita. Ona nema novaca za novine. Vratit će ih... Ali ti si ih ionako već pročitala.

Namirnice koje bih kupovala završavale su kod susjeda.

– Taj sir koji si kupila ja ionako ne volim... – rekla bi. – Dala sam ga Martinoj sestri.

– A gdje su kolači?

– Bacila sam ih. Bili su mi ružni, i izgledom i okusom...

. . .

Bunila bi se ako bih slučajno stavila koji komad svoje odjeće u njezin ormar. Mojim cipelama prepustila je najdonju policu u ormariću za cipele. Moje stvari u kupaonici zauzimale su skroman kutak, i odmah se pobunila ako bih ih slučajno pomiješala s njezinima.

– Nisam ništa dirala otkako si otišla. Sve je na svome mjestu!
– bilo je prvo što bi rekla kada bih doputovala.

To je samo značilo da je odoljela impulsu da sve lijepo “počisti” i “sredi”.

Dolazila sam često. Ljeto nije mogla provesti sama, ni božićne praznike sama, ni svoj rođendan, razumljivo, sama...

– Pa valjda ćeš doći za moj rođendan?!

Otkad je oboljela, dolazila sam sve češće i ostajala sve duže. Svaki put kada bih došla, na njezinu licu mogla sam čitati iskreno uzbuđenje. Kada sam odlazila, ona bi svaki puta pustila suzu kao da se viđamo zadnji put. Pa ipak, čim bih za sobom zatvorila vrata, znala sam da odlazi do ormara u hodniku, vadi usisavač, usisava najprije “moju” sobu, sve pažljivo vraća na svoje mjesto, ulazi u kupaonicu, vadi odande sve “moje” sitnice, četkicu za zube, pastu, kremu, šampon, i sve to uredno odlaže u “moj ormarić”. Sigurna sam da je pri tom šmrkala, brisala suze i optuživala okrutnu sudbinu koja joj je dodijelila da u svojim poznim godinama živi sama.

Kuhanje joj više nije išlo od ruke, nije imala ni volje ni snage, pa bih se kuhanja prihvaćala ja. Ne bi izdržala. Dolazila bi u kuhinju, gurkala se sa mnom u malom prostoru, nešto peruckala, prigovarala, gundala da treba ovako, a ne onako, brundala kako u životu nikada ništa neću naučiti. Kuhinja je bila teritorij njezinog apsolutnog autoriteta, i ona ga je štitila posljednjim snagama.

Kada bi čula da s nekim razgovaram telefonom, odmah bi do-

lazila u “moju” sobu, nešto bi me pitala, ili mi nešto govorila, pojačavajući ton poput papige u krletci, tako da bih obično bila prisiljena da prekinem razgovor. Činila je to refleksno, kao da i nije bila svjesna što čini.

– Morali bi nazvat’ staru vješticu... – kaže vidjevši da držim telefonsku slušalicu u ruci.

– Može, samo da završim razgovor...

– Zvala sam je nekoliko puta i ni’ko se ne javlja...

– Zvat ćemo je...

– Pitaj Zoranu, ona će znati...

Zorana je bila Pupina kćerka.

– Pitat ću... Samo da završim razgovor...

– Nemoj zaboravit...

Stoji držeći se za ormarić i promatra me.

– Ni Ada se ne javlja...

– Aba.

– Ni ona se ne javlja.

– Javit će se već...

– Morali bi nazvat’ i naše...

“Našima” je zvala moga brata i njegovu obitelj.

– Pa zvali smo ih jutros!

– Otvori vrata od telefona, u sobi je zagušljivo... – kaže i tapka prema vratima.

– Vrata od balkona... – kažem.

– Evo, ja sam ih već otvorila...

Sve je lijepo počistila i sredila, uključujući i to *ruglo od ormarića* koje sam ja unijela u stan, kao što je čistila i sređivala cijeli svoj život. I samo je jednom, u razgovoru koji smo vodile o našoj prvoj kući, s velikim vrtom, ipak priznala...

– Više sam se brinula o tome da gredice budu ravne nego što ću posaditi i kako će napredovati to što sam posadila.

. . .

Pogrebne pristojbe, koje je godinama bila uplaćivala, bile su uredno otplaćene: njezin ukop sa svim pogrebnim formalnostima bio je zagaraniran. Njezin mentalni i osjećajni teritorij suzio se, i bio je sređen “kao kutija”. Tu su se, u toj “kutiji”, komešali njezino dvoje unuka, moj brat i njegova žena, i dvije-tri stare prijateljice (i po značenju koje su imali u njezinu srcu – upravo tim redom).

Tu sam, naravno, bila i ja. Ponekad mi se činilo da više voli naše telefonske razgovore od naših razgovora uživo. Kao da se u telefonskim razgovorima osjećala “slobodnijom”.

– Sjedim na tvojoj stolici – rekla bi misleći na moju radnu stolicu – gledam cvijeće na balkonu i mislim si na tebe... Da samo vidiš kako se cvijeće rascvjetalo! Kao da plače za tobom...

A onda bi, potaknuta tom iznenada osvojenom osjećajnom slobodom, dodala s nekim neprimjereno vedrim tonom...

– Bože mili, koliko je moj život prazan!

Ipak, većinu svojih “osjećajnih fajlova” bila je zatvorila. Jedan je još uvijek držala poluotvorenim: bila je to Varna, grad njezina djetinjstva i mladosti. Zato je, čini se, tako srdačno pripustila na svoj teritorij nepoznatu Bugarčicu.